

**ЛИТЕРАТУРНАТА СМЪРТ И КАНОНЪТ:
СУПРАЕКЗИСТЕНЦИАЛНОСТ И АНЕСТЕЗИЯ
В АМЕРИКАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА**

Йордан Костурков
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**LITERARY DEATH AND CANON:
SUPRAEXISTENTIALITY AND ANAESTHESIA
IN AMERICAN LITERATURE**

Yordan Kosturkov
The Paissii Hilendarski University of Plovdiv

The paper considers problems related to cannon making in American literature during the first half of the twentieth century. Subject to the analysis are the manipulative factors of cannon making, creating the idea of “literary death“ as oblivion and as a supraexistential presence. The theoretical references are to the ontotheological studies of Martin Heidegger. The literary death is studied as physical death of the character and also as the metaphysical death of the author with emphasis on the social dimensions of the catharsis. The work of Ellen Glasgow, Edith Wharton, Willa Cather is the springboard to which the literary circumstances and development are referred novelists Gertrude Stein, Djuna Barnes, Evelyn Scott, and the palette of themes predetermines an analysis of the specificity of realism (naturalism), regionalism and modernism in American literature.

Key words: Modernism, literary canon, American literature, Cather, Wharton, Stein, death, oblivion, Heidegger

Ще споделя тук някои наблюдения по темата, като се огранича до един от авторите, които изследвам – Уила Катър. Представял съм неколкостранно, доколкото ми бе възможно, тази значима реалистка от първата половина на ХХ век: издаден бе в мой превод нейният емблематичен роман „Моят смъртен враг“, а така също и някои от най-често антологизираните ѝ разкази – както в отделна книга, така и в списание „Съвременник“. На основата на дисертационния си труд осъществих също така публикуването на монография за Уила Катър. Продължавам

проучванията си върху нея и нейното творчество, като издирвам ранни български преводи от тридесетте години, когато тя е в зенита на своята популярност в родината си САЩ. За тези проучвания съобщих в статия в „Литературен вестник“, а поради проявения интерес е подготвена публикация и в „Уила Катър Ревю анд Нюзлетър“ – основния периодичен журнал, посветен на творчеството на авторката днес. През юни 2014 година се проведе конференция, посветена на Уила Катър – симпозиумът „Катър в Европа, Европа у Катър“, в създадения още през двадесетте години на двадесети век център за американска култура в Рим, рядко събитие, което говори за все по-нарастващия, възроден интерес към нейното творчество, описвано понякога като тясно регионално, американско. Сред събитията на симпозиума е и първото издание на писмата ѝ, върху което имаше поставена забрана, сега отменена, с което се слага край на редица спекулации с личния ѝ живот и се уточняват категорично редица литературни факти.

Клишираният израз „възроден интерес“, който използвах, фактически събира моите наблюдения върху Катър, но така също и върху група творци, романистки от периода, обединени от редица литературни и естетически обстоятелства, но и разединени от други, все така съществени: Елън Глазгоу, Едит Уортън, Гъртруд Стайн, Джуна Барнс, Евелин Скот. Това „възраждане“ – реално, физическо, но и метафорично, е неотменно свързано и с ключова концепция на панела на конференцията – смъртта – също така реална, физическа, но и метафорична, с проекции в живота и съдбите на авторките, на произведенията им, на героите на конкретно тези, а в широк смисъл – и на други американски белетристски от епохата.

Позволявам си да задам типични читателски (рецептивни) въпроси за възможно сходство с литературни процеси в българската литература през същия и последвалия литературен период.

Авторите, за които говоря, и в частност Уила Катър, се появяват бляскаво, достигат апогея си през тридесетте години на двадесети век, а през следващите десетилетия и особено десетилетията след Втората световна война славата им помръква, популярността намалява със смяната на поколенията (Фицджералд казваше: „Писателите трябва да пишат за младите хора от своето поколение, за критиците от следващото и за преподавателите по литература от всички следващи поколения“, цит. по Костурков съст., 2006: 57 – 58), те избледняват, изчезват, маргинализират се пред читателската аудитория, в антологиите, в изданията и медиите, в критическите изследвания. Ще вметна само, че що се отнася до Гъртруд Стайн, тези наблюдения вероятно не зву-

чат убедително, а по-скоро преувеличено. И все пак аз няма да я извадя от списъка, защото има основания за нейното „включване“ и в по-непрестижна компания.

Обяснението на явлението най-често е в механизма на канонизирането и конкретно в този на един от предизвикващите най-силни дискусии канони, канона на модернизма. Така аз си позволявам да приложа отново опорните пунктове, ракурсите на канона на модернизма към творчеството на тази представителна група, за да резюмирам резултатите.

Но понеже канонът става причина за тяхната „литературна смърт“, а сред факторите му идентифицираме такива, свързани с обществения живот и всъщност предимно такива, наред с естетическите, се опитвам да потърся обяснението в едно познато явление и дори практика, наричано „проклятието на паметта“, което може да се изтълкува и като „смъртта на паметта“. Тъкмо във връзка с това ми се стори уместно да спомена аналогичните процеси в българската литература – редуцирането, отпадането, изключването на имена и творби от нея. Осъзнаването и ситуирането на тази „литературна смърт“ в петдесетте, шестдесетте и седемдесетте години на двадесети век (както и в деветдесетте години и продължаващо през първите десетилетия на двадесет и първи век) съвсем точно отговаря на параметрите на *damnatio memoriae*, основните фактори са налице, разпознаваеми са – ако ги сведем обаче само до политика в най-общи измерения, а те в основата си са такива, но не изцяло, защото по-скоро попадат в разширената представа за политическото като динамична история на обществото. По този начин и „неполитическите“ фактори ще се разберат и приемат като политика. Получава се в действителност една еkleктична представа, разбираема и неприемлива едновременно емоционално и рационално, несъвместима също така – и отгук може да се направи паралел с онтологията и нейната дебатирана несъвместимост с доктрините.

Струва ми се, че така можем лесно да си представим не просто в опозиция, а в несъвместима съвкупност *damnatio memoriae*, проклятието на паметта, и апотеоза. Въпреки че този речник е древногръцки и латински, понятията са разпознаваеми и в Древен Египет, и в Сагите, и в Сталинова Русия, испанската Гражданска война – в политически план с деификацията и култа, т. е. като краен политически акт, като форма на политическа репресия. Конкретиката на смъртта като заличаване (формално заличаване на името от писмени паметници или *abolitio nominis*, с което може да бъде апроксимирано), като изчезване, като забрава може да се обясни с канона, като при това удобно споме-

натите, но и други жени авторки напълно попадат в удобна за изключване категория, защото не са „мъртви, бели, американци, мъже“ – МБАМ, в паралел с популярната дефиниция за МБЕМ („мъртви, бели, европейци, мъже“) – носители на канона, негово възплъщение и осъществяване на самата идея за канон.

Тъй като творчеството на разглежданите авторки е разположено хронологически в територията на културната криза в първата четвърт на XX век (обозначавана като Висок модернизъм), би следвало да търсим обяснение за смъртта на героите им в рубриките на модернизма, макар че у Уила Катър например потвърждението за смисловата функция на смъртта в повествованието не е съвсем определена (което може да се обясни и със специалното разбиране за творчеството ѝ като преходно – от регионализъм към модернизъм). Отчетливо се забелязва различната трактовка на смъртта в ранните творби на авторката (от т. нар. първи период, напр. „Смърт в пустинята“, „Погребението на скулптора“ „, „Случаят с Пол“, „Вагнерово матине“, но и покъсният „Съседът Росицки“) и смъртта в късните романи от двадесетте и тридесетте години. Подходът изисква съпоставителен анализ на всяка „конкретна смърт“ както в по-общ емпиричен план, така също и в нейната метафорична неопределеност, детерминирана обаче от времевите обстоятелства. Така например в известен смисъл смъртта в късните романи наподобява „смъртта“ на самата Катър – предусещането както за физическата, така и за духовната смърт, метафорично очертана в прочутата „встъпителна бележка“ (Катър 1936: v). В един семинален късен роман – „Моят смъртен враг“, смъртта е „изиграна“ – референтна на смъртта на крал Лир, но и метафизично криптирана.

Като отчитаме спецификата на американската литература (и това е сериозна причина да отделяме „американския“ канон от канона, дефиниран като общо литературно понятие, или на „американския“ – домашен и експатриантски – модернизъм от модернизма не като период, а като специфична обусловена естетика), тъкмо във времето на зрелостта на американската литературна теория и критика след края на Втората световна война (1960) се появи книгата, която до днес продължава да се смята, че съдържа ключа за разбиране на американския роман, на американската литература, на Америка като културен феномен – „Любов и смърт в американския роман“. „Смъртта“, както отбелязва самият Фидлър, естествено е тази, съдържаща се в концепцията за *Liebestod* – „любовта като смърт“ (Фидлър 2003: 51). Подходящо е в общофилософския анализ да се потърси обяснение на тази концепция в Хайдегеровата представа за смъртта. При него смъртта е начин да съ-

ществуваш, не начин да сложиш край, но също така и забрава на битието – което се опитвам да изведа като обяснение на „литературната забрава“, забвението, литературната смърт – предизвикана, непредизвикана, състояла се, предстояща.

Възраждането – като антиномия, като възможност за корекция на смъртта или на живота, всъщност се осъществява със същия инструментариум, който използва канонът: академичните среди, издателите с кулминационната форма на антологията, институциите на библиотеки, книгоразпространение, манипулираното информирание на общественото мнение (медиите). Поради този институционален характер на извънлитературните фактори възниква въпросът: Дали е възможно и осъществимо възраждането? Дали е необходимо възкресението – освен ако то се възприема в една постмодерна хиперреалност? Тези съмнения са паралелни на епистемологическия въпрос – възможна ли е смъртта? Макар че той може да се зададе и като онтологически.

В случаите с авторите, които разглеждам – Уила Катър, Едит Уортън, Евелин Скот, Гъртруд Стайн, Джуна Барнс, Елън Глазгоу, тяхната смърт се е състояла – физическа и метафизическа, в различни етапи, в различна степен, от различен ракурс и възраждането им, или възкресението от това нехристиянско забвение, не следва обща формула и не е постигнато в една и съща степен. Така или иначе, тази забрава/забвение може да се опише онтологически, ако приемем тезата на Хайдегер, че онтологията е метафизическа форма на забрава на битието (Конт-Спонвил 2005) – доста по-колебливо като че предложена първоначално от Кант.

Литературната смърт на героите на Катър има своите паралели в творчеството на авторите, свързани с реалистичния подход към героя и темата в контекста на спецификата на т. нар. американски регионализъм – Уортън, Глазгоу, а в една друга посока – тази на интернационалния модернизъм, смъртта на героите от втория период на творчеството ѝ е супраекзистенциална, което е основният подход на модернизма – смърт, която дегероизира литературния герой и която сама по себе си е метафизична. Удивителна е приликата на тази литературна смърт с реалната смърт на разглежданите авторки, на тяхната метафизична забрава и „заличаването“ им, както и успешните опити, невъзможни в реалния живот на литературния герой, да се осъществи този литературен апотеоз. При това всеки случай е със своя конкретика и тъкмо детайлите позволяват достоверност на анализа. Така, вместо да смесваме литературни герои и автори, подходът е да се анализира процесът, който ще се съотнесе към тези забравени и възродени

романистки от първата половина на двадесети век и към техните герои, възплъщаващи не прототипи, а идеи.

Смъртта в литературата придобива параметри на катаклизъм: Първата световна война (като хронологичен жалон на Високия модернизъм), но и всички културни измерения на живота се рушат и загиват в една културна безизходица (dead end), край на цивилизацията. За сравнение смъртта примерно в ранните разкази на Катър е само елемент от цикъла на живота. Във философията за смъртта на Хайдегер смисълът ѝ е като състояние, начин на съществуване, не край, съотносимо с метафората за пътя и „края на пътя“, като път към края или начин за постигане на края, защото ние не сме избрали смъртта, а сме тласкани към нея.

Смъртта, която е наситила романите от втория период на Катър („Един от нас“, „Моят смъртен враг“, „Смъртта идва за архиепископа“, „Луси Гейхарт“ – където се стига до нейната абсурдност), е изпълнена с безнадеждност. Тя се появява в съчетание с изкуството, като придобива и символно значение. Физическата смърт не е така важна, за лиминалния герой на модернизма е по-важна духовната дезинтеграция: скептицизмът, цинизмът, отчуждението. Това обяснява и опита на литературата на модернизма в холистичното си разбиране на смъртта да експлоатира всякаква форма на смърт (самоубийство, убийство, политическо убийство, включително война, масово убийство, ритуално убийство и т. н.), да търси в разрухата етика и естетика.

Ще заключа накратко, че насоченото изследване на избраната група автори („избрана“ по естествен начин заради фрапантното им „изтласкване“ от литературата) задължително следва да анализира тематиката на смъртта, за да се очертаят по-ясно параметрите на канона.

ЛИТЕРАТУРА

Катър 1936: Cather, Willa. *The Novelle Démeublé*. // Cather, Willa. *Not Under Forty*. New York: Alfred A. Knopf, 1936.

Конт-Спонвил 2005: Comte-Sponville, André. *The Little Book of Philosophy*. Vintage, 2005.

Костурков, съст. 2006: *Писатели за литературата и живота. Настолна книга за читатели и писатели*. Съставител Йордан Костурков. София: Кралица Маб, 2006.

Фидлър 2003: Fiedler, Lesley A. *Love and Death in the American Novel*. Chicago: Dalkey Archive Press, 2003.